

Сухоруков В. А.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Чернявська С. М.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Шокуров О. В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

АНГЛІЦИЗМИ У СУЧАСНОМУ ТЕХНІЧНОМУ ТЕРМІНОЗНАВСТВІ

Стаття присвячена огляду загальних тенденцій розвитку вітчизняного термінознавства. Розкрито передумови формування термінологічного вибуху в Україні та світі, окреслено причини запозичення іношомовних термінів. На прикладі лексики із мас-медіа показано, яким чином англiцизми займають особливу нішу у терміносистемі. Наголошено на ролі екстралінгвістичних чинників, історії зародження та подальшого розвитку галузі пізнання, що в подальшому слугує джерельною базою для термінологічної одиниці. З'ясовано, що більшу кількість англiцизмів, які інтегруються в технічне термінознавство, відносять в тому числі до професіоналізмів із ІТ-сфери. Англiцизми із даної системи підпорядковуються графічній, граматичній та звуковій системам, а їх відтворення відбувається за фонетичним чи фонетико-граматичним принципом відповідно.

Розкрито поняття та способи виявлення варваризмів у термінології. Детально проаналізовано методи термінотворення шляхом скорочення і усічення, при цьому відмічено, що основний інтерес представляє змішана аббревіація, яка ґрунтується на застосуванні графічних символів. Подано структуровану таблицю, що відображає класифікацію запозичень.

В рамках опрацьованого питання окремо розглянуто більш глобальну проблематику, яка зводиться до неспроможності української мови обслуговувати наукову сферу. В якості альтернативи і прикладу боротьби із цим, на наш погляд, негативним лінгвістичним феноменом – наведено приклад Франції та практику адаптації англiцизмів до франкомовних термінологічних одиниць й сполучень. В якості перспективи подальших наукових досліджень запропоновано здійснити огляд і провести лексико-семантичний аналіз сучасної української комп'ютерної термінології з урахуванням етапів її виникнення та становлення.

Ключові слова: англiцизми, терміносистема, екстралінгвістичні чинники, варваризми, транслітерація, професіоналізми.

Актуальність теми. У сучасній лінгвістиці чітко прослідковується тенденція до запозичення англiкомовної лексики та її інтеграція в українське мовлення. Першочергово, зазначене обумовлюється «географією» науково-технічного розвитку, адже найбільш популярні у вжитку ІТ-новинки, корисні моделі та винаходи, як правило, є вихідцями із європейських держав, Китаю, США. Питома вага найменувань таких об'єктів – це результат перекладу засобами транслітерації, за рахунок чого, по-перше, універсальізуються назви в тому числі і торгових марок, брендів; по-друге, термін швидко входить в обіход з-поміж цільової групи населення. Фактично, прослідковуються комерційні переваги за умови конструктивного використання назви.

Зазначене питання прямо чи опосередковано перебувало в полі наукових пошуків таких

вчених як Барнич І. І., що ставить в центр своїх наукових досліджень комп'ютерну англiкомовну термінологію і способи її відображення в українській лексиці; більш детально розкриває концепт «англiцизму» та здійснює аналіз їх адаптації на граматичному, фонетичному і орфографічному рівнях [1]. Тимкова В. А. детально окреслює роль та значення термінології як чинника, котрий прямо пропорційно впливає на рівень професійної сформованості майбутніх економістів [7]. Вакуленко М. О. присвятив окреме дисертаційне дослідження комплексу аналогічних питань, за результатами якого наголошує, що запозичення іношомовної лексики має відбуватися, ґрунтуючись на зваженому науковому підході, тим самим, це дозволить уникати засмічення мови невдалими термінологічними одиницями [2].

Мірошниченко О. під керівництвом кандидата педагогічних наук Демиденко О. більш широко розкрила питання гіперо-гіпонімічних відношень, що характеризуються складною структурою, в термінах-англіцизмах [4]. За таких умов, об'єктивною є потреба у систематизації англійських технічних термінів залежно від галузі наукового пізнання, а також виокремлення та визначення ролі запозичень-англіцизмів у історії розвитку української термінології, що фактично і слугує метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Однією із найбільш динамічних частин лексико-семантичної системи мови являється економічна і суспільно-політична. Потреба у номінативній діяльності та створення принципово нових термінологічних одиниць багато в чому залежать від розвитку системи ринкових відносин. Це накладає свій відбиток на закономірні процеси, які відбуваються у сучасній лінгвістиці і, зокрема, термінознавстві. Мова йде про так звані «термінологічний вибух», перші прояви якого датуються появою та поширенням у маси персонального комп'ютера (1990-ті роки).

Разом з тим, вітчизняні та іноземні науковці-філологи [7, с. 175–176; 8; 9] більш ширше диференціюють причини запозичення іноземних термінів:

- розвиток та потреба у розширенні міжнародних економіко-політичних зв'язків (*broker, sponsor, benchmarking, manager, voucher, realtor, dealer, tender, summit, consulting, migration*);

- розширення мережі іноземних суб'єктів господарювання на вітчизняному ринку, збільшення кількості їх продуктів інтелектуальної та фізичної праці / послуг (*Marks & Spencer, Microsoft, Word, Apple, Canon, Pepsi, Reebok, gas stations Shell, Rolls-Royce*);

- інтеграція англіцизмів із розмовного мовлення у письмове, в тому числі, за рахунок їх легшого сприйняття (*celebrity, logistician, prolongation, cooperation, department, top manager, presentation, art business, public relations (PR), VIP-person, airports, structure, innovation, engineering*);

- збільшення туристичного попиту і поглиблення міжкультурних зв'язків (*charter, cruise, all inclusive, reception, fresh, lobby bar*).

Ми поділяємо позицію авторів, але разом з тим, вважаємо за доцільне доповнити зазначений перелік ще одним не менш важливим критерієм – діяльність засобів масової інформації, які безпосередньо приймають участь у поширенні інтегрованих лексем, фразем, лінгвістичних

сполучень. У випадку із mass media можна говорити що останні виконують двояку роль. З одного боку, вони є транслятором неологізмів із різних сфер наукового застосування; з іншого – акумулюють нові терміни для власного використання. Щодо останнього, їх асиміляція відбувається по-різному. В повному чи неповному обсязі значення роду і числа транслуються відносно наступних іменників із числа медіамовлення: *PR* (чол. рід), *businesswoman* (жін. рід), *euro* (сер. рід), *mass media* (множина), *image maker* (чол. рід), *copywriter* (чол. рід), *blog* (чол. рід), *briefing* (чол. рід), *insider* (чол. рід), *freelancer* (чол. рід), *content* (чол. рід), *newsmaker* (чол. рід). Багато із вказаних лексичних одиниць включаються в дериваційні процеси, внаслідок чого із іменника «піар» утворюється дієслово «піарити»; «чартер» – «чартерний» тощо. На тому, що англійська мова є одним із найбільших термінологічних донорів журналістської лексики наголошує Дащенко Н. [3, с. 22].

В ході творення різних термінів значну роль відіграють екстралінгвістичні чинники, а саме історія зародження та подальшого розвитку галузі пізнання, що в подальшому слугує джерельною базою для термінологічної одиниці, впливає на ідентифікацію моделі творення, довжину терміну. Комунікацію в робочому середовищі складно уявити без використання професіоналізмів чи номенклатурних назв.

На відміну від загальноживаних слів, найменування в межах термінологічного поля, як правило, однозначні. Завдяки цьому і реалізується одна із найважливіших функцій – забезпечення одностайного розуміння спеціального концепту кожним носієм та однакове тлумачення змісту, який він в собі несе.

При відборі найменування – термінологічної одиниці варто особливу увагу звертати на однозначність поняття та відсутність в ньому експресивного забарвлення. Термінологія за своїми характеристиками передбачає нейтральність, а також стислість і системність. Так, фізико-хімічні терміни, як правило, складаються із однокомпонентних слів, як от *latent* (прихований); *variable* (змінний); *interaction* (взаємодія), *pressing* (тиск); *reception* (сприйняття), *substances* (субстанція), *ionization* (іонізація). З часом, зростання ваги і ролі двоскладних термінів даного спрямування призвело до збільшення чисельності компонентів, як от у випадку із сполученням *permanent magnetic field*.

Разом з тим, за рахунок образності народної мови деякі терміни фізико-хімічного спрямування

мають як більш універсальні назви, так і українські відповідники, що вживаються у науково-дослідницьких колах та лексиці вчених. Яскравим прикладом цього можуть бути наступні лексеми: синій камінь – мідний купорос; коліща – блок; згушення – конденсація; незгорець – азбест і т.д. Багатоваріативність, притаманна народним назвам, має наслідком те, що одним терміном доволі часто позначають декілька явищ або речовин: опар – випаровування; цівка – трубка; гамарня – рудня – плавильний завод. Кожний термін, який введений в обіг із народного мовлення, проходить свій еволюційний шлях. У випадку його заміни чи відсутності потреби у вжитку, – переходить до так званого неактивного фонду, поповнює списки українських архаїзмів. Обмеження сфери використання технічних термінів різного спрямування призводить до практичного їх використання лише в якості професіоналізмів.

Попри зазначене, все ж найбільшим реципієнтом в останні роки залишається сфера комп'ютерних технологій. Англійськи з даної системи підпорядковуються графічній, граматичній та звуковій підсистемам, а їх відтворення відбувається за фонетичним чи фонетико-граматичним принципом відповідно [1, с. 15]. Графічне оформлення притаманне наступним термінам із ІТ-лексики: *kilobyte* – кілобайт, *to scan* – сканувати, *decoder* – декодер, *megapixel* – мегапіксель. У деяких інших словах графічне оформлення відбувається в процесі збільшення частоти їх вжитку. Зазвичай, йдеться про аббревіатури *MSIL* (*Microsoft Intermediate Language*), *API* (*Application Programming Interface*), *AGP* (*Accelerated Graphics Port*).

Фонетичний рівень транслітерації вимагає ретельного підбору найліпших за співзвучністю літер, так як український еквівалент присутній не у всіх випадках. До прикладу, літера «у» досить часто знаходить своє відображення в українських «і» чи «й» (*copy* – копія, *display* – дисплей, *cyber attack* – кібер-атака), а таких літер як «h, j, w, x» – взагалі не існує, тому у різних випадках їх заміняють переважно збігом приголосних (*hacker* – хакер, *hub* -хаб, *xerox* – ксерокс, *hyper-text* – гіпертекст, *web-portal* – веб-портал, *widget* – віджет, *joystick* – джойстик, *proxy* – проксі). Українська «к» заміняє одразу англійську літеру «с» та сполучення «ск» (*converter* – конвертер, *cartridge* – картридж, *card* – карта). На практиці, маловживану літеру «г» пропонують частіше вживати на заміну «g», адже тривалий час така роль припадала на «дж» та «г» (*login*, *phishing*, *gigabit*, *gadget*).

Користувачі мережі Інтернет неодноразово стають свідками збільшення питомої ваги композитів, де один структурний елемент повторюється, а інших є транслітерованим поняттям із англійської мови. Багато таких термінів формується із словами *Internet-* (*Internet-service*, *Internet-контент*, *Internet-спільнота*), *web-* (*web-ресурс*, *web-сайт*, *web-браузер*) і *online-* (*online-трансляція*, *online-service*). ІТ-сегмент був і залишається лідером по кількості варваризмів – термінологічний вираз чи одиниця, запозичена із іншої мови, але при творенні якої порушено лінгвістичні норми. Як правило, вони включаються у комунікацію виходячи із міркувань щодо їх усталеного престижу, вони поширені у спілкуванні молодого покоління (*cookie-файл*, *repost*, *RTF-формат*, *soft*).

Окрім цього, найбільш вживані одиничні терміни, які часто перебувають на слуху, піддаються скороченню чи усіченню:

- відсікання кінцевого елемента у слові (апокопи) спостерігаються при усному та письмовому мовленні у таких професіоналізмах як *ad* ← *advertisement*, *lab* ← *laboratory*, *gas* ← *gasoline*, *con* ← *conservative*;

- початковий елемент зникає у випадку, коли застосовують спосіб аферези: *copter* ← *helicopter*, *chute* ← *parachute*, *bus* ← *omnibus*;

- центральна частина слова береться за основу термінів у таких випадках: *specs* ← *spectacles*, *maths* ← *mathematics*;

- випадки змішаного способу, тобто відсікання як початкового, так і кінцевого елемента слова, зустрічаються рідше, але присутні у термінознавстві: *flu* ← *influenza*, *fridge* ← *refrigerator*.

Слід наголосити, що застосування усічення як способу термінотворення властиве, переважно, для власних назв. Близькими до них залишаються аббревіатури (акроніми), творення яких відбувається за принципом відбору перших літер із словосполучень. Всім відомі такі найменування *UNESCO* (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*); *BBC* (*the British Broadcasting Corporation*), *MP* (*Member of Parliament*), які в українських відповідниках транслітеруються позначеннями від аббревіатури, а не розширеного значення слова. Велика кількість застосовується по відношенню до конструювання та виготовлення техніки виробничого і побутового призначення: *CT* – *Condensing Temperature*, *R* – *Refrigerant*, *MOP* – *Maximum Operating Pressure*, *Rec* – *Receiver*, *Press* – *Pressure* (два останні приклади ілюструють методику усічення).

Основний інтерес представляє змішана аббревіація, яка ґрунтується на застосуванні графічних символів (точок, дефісів, скісних ліній і т. і.), а також на поєднанні декількох видів та способів утворення аббревіатур.

– усичення і скорочення: Mol Wt – Molecular Weight ~ молекулярна вага;

– аббревіатура + усичення Kcal – Kilogram-calorie ~ кілокалорія; LHe – Liquid Helium ~ рідкий гелій;

– графічне скорочення (використання косої лінії) V/L – Vapor-Liquid Ratio ~ співвідношення парової та рідкої фаз;

– ініціальне скорочення + усичення DX – Direct Expansion ~ безпосереднє охолодження; IHP – Indicated Horsepower ~ індикаторна потужність;

– ініціальне скорочення + хімічний символ GN₂ – Gaseous Nitrogen ~ газоподібний азот; LN₂ – Liquid Nitrogen ~ рідкий азот [6, с. 83].

Такі скорочення стають щонайбільш помітними і затребуваними в епоху інформативного й оперативного швидкого спілкування, для якого на першому місці принципове значення займає зміст меседжу, а лише потім – його структура та форма. В свою чергу, тенденція до аббревіації в термінології виробництва техніки – явище немінуче, що можна пояснити внутрішньо-лінгвістичними причинами, насамперед великою кількістю термінологічних поєднань, а також екстралінгвістичними причинами: труднощами перебігу

технологічних процесів та зростаючим тяжінням до економії мовних засобів у зв'язку з масовим характером процесу комунікації.

Слід відмітити, що форми і способи запозичень мають досить розгалужену форму. Їх класифікацію, на нашу думку, найбільш влучно структурував у своїй монографії Міщенко А. Л. (див. рис. 1).

Разом з тим, опрацювання матеріалів за обраною тематикою дає нам чітке розуміння глобальності проблематики, з якою має справу вітчизняне термінознавство. У світовій комунікації англійська мова бере першість, за рахунок чого лінгвісти створюють велику кількість словників, термінологічних довідників, що за своїм функціональним призначенням покликані врегулювати процеси термінологічного творення. При цьому, якщо питома вага неологізмів припадає на англійські запозичення, відкритим залишається питання неспроможності української мови обслуговувати наукову сферу. Недаремно, багато українських філологів негативно відгукуються до накопичення англіцизмів в українській термінології. Меншоварість рідної мови призводить до фіксації у словниках недоречних англіцизмів, росіянізмів, інших чужомовних впливів, що тим самим розмиває семантичні межі українських слів.

В цьому контексті особливо важливо врахувати практику Франції, яка, з нашої позиції, ефективно чинить опір термінологічним запозиченням,

Рис. 1. Класифікація запозичень [5, с. 200]

формуючи франкомовні неологізми, а також розширюючи семантику питомих слів. До прикладу, французи вживають термін *logiciel* замість англomовного аналогу *software*, *imprimante* на заміну *printer*, вдаються до розширення поняття у випадку із *sondage aux sorties des urnes* замість скороченого *exit-poll* [2, с. 100–101].

Висновки. На основі проведеного дослідження слід підсумувати, що термінологія є досить автономною наукою. При творенні своїх лексичних одиниць (словосполучень), жодна із терміносистем країн світу не в змозі обійтись, застосовуючи виключно власні ресурси. За рахунок цього, словниковий склад є доволі строка-тим, характеризується симбіозом національних та іншомовних елементів. Вже цілком очевидно, що до глобального процесу термінотворення

залучаються різні мови, які тим самим несуть різні можливості фіксації нових ідей. Передові позиції у цьому відношенні займає англійська мова, яка обслуговує левову частку лексичного запасу із технічного термінознавства. При цьому, англomовна термінологія нині сприймається не як власне одномовна (прослідковується вплив однієї мови на іншу), а як міжнародна, всім доступна і прийнятна. Інші мови або запозичають з англійської якись вербальні компоненти, або, спираючись на англomовні моделі, розробляють свої вербальні засоби. У зв'язку із зазначеним, перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у лексико-семантичному аналізі сучасної української комп'ютерної термінології з урахуванням етапів її виникнення та становлення.

Список літератури:

1. Барнич І. І. Англійські запозичення в комп'ютерній термінології німецької та української мов. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 13–18. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.2>
2. Вакуленко М.О. Синтез дескриптивного та прескриптивного підходів у сучасній кодифікації українського наукового термінолексикону: дис. ... д. філ. н. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Національна академія наук України. Київ. 2020. 432 с.
3. Дашченко Н. Термінологія журналістики: питома й запозичена. *SJS-archive*. 2020. Вип. 4. С. 18–26. <https://doi.org/10.23939/sjs2020.01.018>
4. Мірошніченко О., Демиденко О. Гіперо-гіпономічні відношення в англійській комп'ютерній термінології. *Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов*. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. С. 151–152.
5. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця : Нова Книга, 2013. 448 с.
6. Савельев Д. К., Ховалко А. М., Андреева Т. Ю. Особенности сокращений в английской терминологии холодильной техники. *Язык науки и техники в современном мире: материалы VII Междунар. науч.-практ. конф.* Омск: Изд-во ОмГТУ, 2018. с. 80–84.
7. Тимкова В. А. Роль термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців економічного профілю. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 3. С. 172–182.
8. Bila I. S., Bondarenko I. V. & Maslova S. Y. Linguistic Essence of the Process of Borrowing. French and English Language in Contact. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on the English Language in Ukrainian Context*. 2020. P. 294-306 <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.24>
9. Carling G., Cronhamn S., Farren R., Aliyev E., Frid J. The causality of borrowing: Lexical loans in Eurasian languages. *PLoS ONE* 14(10). 2019. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0223588>

Sukhorukov V. A., Cherniavska S. M., Sukhorukov O. V. ENGLISHISM IN MODERN TECHNICAL TERMINISTICS

The article is devoted to the review of general tendencies of development of domestic terminology. The preconditions for the formation of a terminological explosion in Ukraine and the world are revealed, the reasons for borrowing foreign terms are outlined. The example of vocabulary from the mass media shows how English occupies a special niche in the terminological system. The role of extralinguistic factors, the history of the origin and further development of the field of knowledge, which further serves as a source base for the terminological unit. It was found that a large number of English, which are integrated into technical terminology, are attributed to professionalism in the field of IT. Anglicisms from this system are subject to graphic, grammatical and sound systems, and their reproduction is based on the phonetic or phonetic-grammatical principle, respectively. The concepts and methods of detecting barbarisms in terminology are revealed. Methods of term formation by reduction and truncation are analyzed in detail, and it is noted that the main interest is a mixed abbreviation, which is based on the use of graphic symbols. A structured table showing the classification of borrowings

is presented. Within the framework of the elaborated issue, a more global issue is considered separately, which is reduced to the inability of the Ukrainian language to serve the scientific sphere. As an alternative and example of combating this, in our opinion, negative linguistic phenomenon - the example of France and the practice of adapting English to French-language terminological units or combinations. As a prospect for further research, it is proposed to review and conduct a lexical and semantic analysis of modern Ukrainian computer terminology, taking into account the stages of its emergence and formation.

Key words: *anglicisms, terminological system, extralinguistic factors, barbarisms, transliteration, professionalisms.*